

Úgy tudjuk, szépíróként ez az egyetlen, többször bővített, átdolgozott dokumentumértékű munkája. Miért nem írt több hasonló művet? Annak idején miért kezdett bele a *Vadnarancsokba*?

80 Ayhan Gökhan- Izsó Zita*

„A NYOMOR MÁRA TELJESEN ELFOGA- DOTTÁ VÁLT”

Interjú Géczy Jánossal

A *Vadnarancsok* ciklus öt műből szerveződött, egy neoavantgard, heves hosszúversből, egy élettörténet-rekonstrukcióból, beszélgetésekből, egy regényből és egy bemutatáshoz el nem jutott drámából, egykori enciklopédikus igényem mentén. A ciklus két

kötete – a második és a harmadik – vált a maga idejében széles körben ismertté, részben egy bezúzott *Mozgó Világ* szám miatt, részben az engem sújtó tiltás okán, részben mert olyan kollektív jelenségekről beszéltem, amelyet az önmagát jóléti társadalomnak nevező formáció eltagadott. A *Vadnarancsok* élettörténet-rekonstrukciós egysége a Szépirodalmi Könyvkiadónál jelent meg, a szexuális deviánsokkal készített monológok sorozatából készült anyag pedig a József Attila Kör Könyvek egyik kezdeti részeként, a Magvetőnél. Az első erősen cenzúrázott formában, a második pedig értelmező utószóval. Az utóbbi kötetkiadások ekként nem bővített és átdolgozott munkák, hanem az eredeti szöveg visszaállítói. A legpontosabb editio az Orpheusz Kiadónál látott napvilágot, a több kötetes életmű-válogatás negyedik és ötödik könyveként.

Miért nem írtam hasonló művet? Ezt a kérdést sokan feltették egykor, s olykor-olykor ma is, olvasók, szakmabeliek és könyvkiadók. Csalog Zsolt, az oral history magyar nagymestere számára talán érthetővé tettem az érveimet. Ő aki elvárta, hogy szociográfusként tevékenykedjem továbbra is, elfogadta a megfontolásaimat. Költő vagyok, a részleteket csupán azért kutató, mert a teljesség érdekel, s magamat képviselem. Erőtelmes a közösségi elköteleződése, távol ugyan a napi politikától, a köz dolgai mindig foglalkoztattak. Gyorsan azonosulok a fókuszált érzésekkel, személyekkel, kérdésekkel. Nem tudtam volna azonban hosszasan kívül maradni az interjúalanyaim világán – azért, mert hamar beláttam, magam nem tudok számukra semmi segítséget adni, de még csak ígérni sem. Bármelyik szubkultúra foglyának lenni ugyan sok haszonnal jár, de a fegyenclet mégiscsak fogság. A költő nem értelmiségi fazon, aki nyugodt, szürke orvosi szemmel pásztázza a világot, s aki meg tudja őrizni hűvös kívülállását. Így pedig már tisztességtelen alakká válok, ugyanolyanná, mint a velük, a mindenkori margóra kényszerítettekkel szemben a társadalom. Avagy képmutatóvá, aki

azzal, hogy rámutat a problémára, azt hiszi, meg is tette a maga kötelességét, ellátta a feladatát, s fütyörészve tovább állhat. Költőként azonban többet tehetek: olyannak vállalom magamat, amilyen biológiailag, antropológiailag, szociálisan és kulturálisan vagyok. Költőként, ez sem elhanyagolható, kizárólag a magam életét, a magam eszméit teszem kockára. 81

Szegeden, a TTK-n végeztem el az egyetemet, és szakbiológusi diplomához jutottam. S azt a koherens természettudományi gondolkodást, élet- és kognítív tudományi szemléletet, amelyben kezdeti jártasságot kaptam (s azt a felismerést, hogy a science oldaláról inkább be lehet fogadni a bölcséleti és a társadalomtudományi eredményeket, mint fordítva) használni akartam az irodalmi tevékenységemben. A biológusi és az irodalmári ambíciók közössége terelt a tényirodalom irányába. A *Vadnarancsok* ennek az egyik tematizációja, de ugyancsak azok például az utóbbi években írott és kiadott esszéköteteim is.

Hogyan választotta ki a könyvben szereplő alanyokat? Ütközött nehézségekbe a velük folytatott beszélgetés? Miként sikerült megnyernie a bizalmukat?

Móricz Zsigmond-öszöndíjasként a veszprémi biológus-szerkesztői állásomat felfüggesztve elmentem a budapesti Semmelweis Kórház pesthidegkúti osztályára, amelyről hírllett, hogy rendkívül toleráns az alternatív nézetekkel és életmódokkal szemben. Valóban, azon az aziliumi helyen sokan fordultak meg tudósok, művészek, vezető értelmiségiek, s nyilván politikusok és politika-közeliak is, olyasféle szabadelvű, az önmegvalósítást támogató menedék, mint manapság egy-két értelmiségi szalon (természetesebben-brutálisabban és valódi kockázatokkal) annak ellenére, hogy a betegek többsége szabályos beutalással érkezett. Humánus, s mélyen megérett intézmény, bölcs és nyitott vezetővel, ambiciózus és kitűnő, a csoportmunkától nem idegenkedő fiatal szakemberekkel, orvosokkal, pszichológusokkal és pszichiáterekkel. Maguk közé engedtek, jól tudták, mire vállalkozom, egyetlen elvárásuk volt felém, hogy az ápolt személyiségét nem károsíthatom, a lehetőségeiket nem korlátozhatom. Munkahelyszerűen tartózkodtam az – amúgy Klebelsberg Kunó villájából átalakított – osztályon, hagytam, aki meg akar ismerni, ismerjen, álljanak szóba velem, kérdezzenek írói terveimről, a szándékomról, s viszonylag könnyedén kialakult az a kör, amely tagjai nyitottaknak mutatkoztak a hónapokon át tartó, rendszeres beszélgetésekre, s az életük több alkalommal való elmondására. Kb. harminc megkezdett életinterjú rögzült, de befejezetté csupán öt vált. Ezek közül négy került be a kötetbe. Az ötödik nem, mivel

a mélyinterjú befejezése után nyilvánvalóvá vált, hogy a lány, rettenetes élet-pálya tulajdonosa, mindenki kizsákmányoltja, viktimológiai eset, sajnos valóban pszichiátriai betegségben szenved, s bár a társadalmi közeg a soknyűgének az egyik okozója, a sorsa nem csupán a társadalom megbetegítő hatásait jeleníti meg. A töredékinterjúk némely mozzanata bekerült a szexuális deviánsokkal foglalkozó JAK-kötetbe, abból a felismerésből, hogy a margóra szorulók halmozzák a másság jegyeit, s mindegyikben jelen van a szexus átlagtól távoli gyakorlása, mondhatjuk azt is, hogy szabálymentesebben használják a kapcsolatlétesítésre és -tartásra a nemiség kínálta sajátságait.

Tud valamit a könyvben szereplő emberek utóéletéről? Kinek miképpen alakult a sorsa?

Nem, részletgazdagon nem tudok. Mindenekelőtt azért, mert akik megnyitották egykor számomra, majd pedig az olvasóknak az életüket, nem igényeltek egyebet. Sejthető volt ez előre, s ez a mentalitásomnak is megfelelt. Nem arra voltam egykor kíváncsi, hogy az interjúalanyoknak mi a valódi történetük, hanem az izgatott, hogy az életüket miképpen találják megragadhatónak, s hogyan formázzák át saját históriává. Olyan ez, mint a művészet – egy költőnek nem a vele történt események képezik a históriáját, hanem az azok kapcsán született művei. A történet elmondása legalább annyira jellemzője a személyiségnek, mint a saját történethez rendelkezésre álló élettények, s ez persze jellemzője a korszak, a világképek hálójában függő kor emberének. Beszélgetőtársaim semmi olyasmit nem mondtak el, amely szándékkal nem állt összhangban, megismerték a közlésre szánt szöveget, s a beazonosításra alkalmas pontokat átalakítottuk. A történet elmondása lehetőségeinek arzenálja a kollektív történelem tárgya. A *Vadnarancsok*nak, mostanság úgy látom, a gondolkodás- és mentalitástörténeti jelentése a gazdag, s az egyéb aspektusai pedig múlandóak.

A könyv szereplői nem váltak az életem maradandó személyiségeivé, mivel vagy elsodródtak mellőlem (ez a valószínűbb), vagy úgy döntöttek, hogy nincs közük ahhoz az életszakaszhoz, amelyben magnós interjú részesei lehettek, hogy az alapanyaga legyen egy szociográfiai karakterű (ma már úgy gondolom: társadalomtudományi) szakmunkának. Biztos, hogy mindegyikük számára kiemelten fontossá emelkedett az a több hónapos illetve éves időszak, amelyet a pesthidegkúti pszichiátriai osztályon, a Goldschmidt Dénes dr. vezetett intézetben beutaltként, s az is, amelyet ott, saját életük fölött gondolkodva velem töltöttek, de annak a terápiának illetve feltárkozásnak a végeredménye prognosztizált: egyszer vége szakad, le kell zárni, el kell tőle távolodni. Olyanná váltam magam is, mint a rousseau-i tanító:

a nevelő ügyel arra, hogy a támogatottja, ha a tőle kaphatóakhoz hozzájuttott, képes legyen róla leválni, hiszen éppen az a célja, hogy saját lábón álló, autonóm lényt neveljen. Természetesen akadt, akiről ilyen-olyan hír elért, de azok valóságértelme kétes. De tudom, hogy Juli (hogy a műben használt nevén nevezem) meghalt. A másik lány férjhez ment, s mintha könyve is megjelent volna, éppen a rendszerváltás idején, amelyben a maga szövegalkításával adta közzé a történetét. A fiúk egyike hospitalizálódott, tovább marginalizálódott, a másikat, úgy ahogy van, megőrizte a vallási közössége. Azaz, akinek a család, a kortársi közösség segítséget kínált, s elfogadták a sorsát, felszínen maradt, akinek nem, azok számára nem sietett hasznosan segíteni semmiféle intézmény, s az ügyükben maga a társadalom is érdektelenné vált.

Két interjúalany utóbb a szűkebb vagy tágabb környezete számára tudomásul hozta, hogy az ő története jutott szerephez a kultuskönyvben, ketten azonban nem.

Az állam fenntartotta intézetekről a mai napig elkeserítő hírek látnak napvilágot. A nevelők sokszor durvák, erőszakosak a bentlakókkal, s az is előfordul, hogy a fordítottja történik. Ön szerint volt „rendszerváltás” ezekben az intézményekben? Milyen javítást javasolna? Mi az akadály a humánusabb bánásmódnak, az intézetek emberibb voltának?

Az állami intézetek, a nevelők és a bentlakók meglehet fásultak és embertelenek, erről nem sokat tudok mondani, de bizonyosan nem saját elhatározásból olyanok amilyenek. Minden egyéni tragédia ellenére, az intézethez bármilyen módon kötődő emberek sorsát nem tudom csak személyes életnek tekinteni, ami az övéké, az a mienk és az enyém is. Ismerek, munkám okán, nem egy kutatást, tanulmányt, törekvést a helyzetről, részletesen kidolgozott alternatívákat is a javítás módjairól, s azt gondolom, hogy sem a társadalom, sem a társadalmat vezetni igyekvő politika, sem pedig a neveléstudomány (továbbá az ahhoz muníciókat szolgáltatató társtudományok) nem nyújtanak a praxishoz elegendő segítséget. Valami okból nem tudják elég fontosnak a leszakadó rétegekkel való – ideológiai vezérléstől mentes – törődést, a nyomor elfogadottá vált, a kényszerpályák normális útnak mondatnak, a szegénység és a butaság inkább tűnik kanalizálhatóknak, mint a nagyobb szabadsági fokkal rendelkezők magánya vagy sok apró csoportja, és a társadalmunk megalapozott jövőképe kialakulásának is elképesztően sok az akadály. Amíg a társadalom, a világképe szerint kialakított emberképe, műveltségképe s az ezeket érvényesítő intézményei nem humánusak (vagy azt, amit korlátaival együtt képvisel, nem fogadjuk el

nekünk tetsző emberképűnek), hogyan is lennének az emberek humánusab-
bak. Nem, nagyon sok téren nem történt meg a rendszerváltás, és a margóra
kerülők sorsával, ha foglalkoznak, akkor látszatokra törekedve, efemer
módon teszik. Mindazokat, akik terhet jelentenek, nem képezzük át
84 önfenntartóvá. Leginkább az intézményhálózat alakult át – a mögöt-
te álló világ/ember/műveltségkép kaotikus, minden egyezményességtől
mentes. Úgy gondolom azonban, a másik lehetséges utat is lezártuk: az a
szűkös nemzeti jövedelem, amelyet megteremtünk, egy jobb elosztással bő-
séggel fedezné valamennyi családhoz, munkához, kultúrához nem férő hon-
fitársunk minimális ellátását, természetesen, ha ez a közös vagyon nem lett
ezeregy módon megcsapolva, máshová kanalizálva. De szemléletváltásra, új
etika elfogadására nem látok lehetőséget.

A hivatali gondoskodásra, éppen a közelmúltból akad egy szomorú
példám. A budai kertés ház asszonyát, leromlott, de öreg korának megfelelő
állapota miatt kórházra bízta az amúgy beteg férj, aki azonban hamarosan
elhalt. A házuk üresen maradt, ki is fosztották hamarosan. A magatehetetlen
néniit egykori barátnője látogatta, intézte az ügyeit, már amíg beengedték
látogatásra – mert hozzátartozók híján s a rendelkezéseknek megfelelően
egyik lerakattól a másikba utalták, s ide-odahurcolásáról tájékoztatást nem
adtak senkinek. Aztán valaki megsúgta, hová is dugták, ahonnan – a hiva-
talból kirendelt gyámja tiltása ellenére is – vendégségbe, de leginkább gon-
dozásra magához vette, a fél évszázados barátságukra tekintettel a
barátnője. A gyámügy hajszája elől azonban nem volt menekvés. Hónapokkal
később, a megnyugodott, állapotában nem romló, orvosi és ápolói gon-
dozásban részesülő, a barátnőjénél magát biztonságban érző, amúgy ágyban
fekvő aggot a gyámügy néhány napos orvosi vizsgálatra mentővel elszállí-
tatta, mondván azt is, hogy kimentik az örökségvadász barátnő karmai közül.
A hölgy sorsának további alakulásáról nem adtak a barátnőnek sem fölvilá-
gosítást. Hónapokkal később azonban a régi házába visszazállították, adtak
mellé egy 24 órában tevékenykedő kirendelt gondozót, aki nem engedhetett
oda be senki látogatót. A kert, a ház pusztult, a gondozott vagyona apadt,
mígnem ismét kórházba került a néni és néhány hónapra rá meghalt. Az in-
gatlan és az ingóság, már ami maradt belőle, nyilván a gondoskodó államra
fog kerülni, s ha időközben nem találtak volna esetleg örökösre, nyilván piaci
áron értékesítésre kerül. Az embertelenség, a bürokrácia, a kapzsiság és a
gondatlanság együttes játszmájában szétfoslott egy élet, s még panaszt
tevő száj sem nyílhat, hogy beszéljen.

**Miért fordulhatnak ezek elő inkább Magyarországon, mint nyugat-európai
országokban? A pénzen múlna minden, vagy többről van szó? Létezik erre
megoldási modell?**

Úgy tűnik, mifelénk ama sokat hivatkozott szociális háló nem arra való, hogy az elesetteket fenntartsa, hanem hogy a bürokrácia intézményei és alkalmazottjai számára megélhetési alkalmakat teremtsen. Civil kurázi sincs ahhoz, hogy kimondódjon – ez a helyzet tarthatatlan.

85

A Vadnarancsok című kötetben az interjúalanyok élettörténetén keresztül a szocializmus vége felé elkendőzött problémákat – például az intézetek elmaradott helyzetét –, illetve a kevéssé ismert, még tabunak számító szubkultúrák világát mutatta be. Ha ma készítené tényfeltáró, szociográfiai portrékat, melyik lenne az a terület, illetve szubkultúra, ahonnan az interjúalanyait választaná, és miért? Létezik manapság olyan feltáratlan, a nyilvánosság előtt kevéssé ismert terület, amit érdemes lenne megismertetni?

Az értelmiség korrumpálódása, ideológiai érdekelnének leginkább, továbbá az, hogyan adnak ők magyarázatot az elrontott rendszerváltásra. És ugyanúgy érdekel a magára hagyott mélyszegénység, a cigányok világa, a nyírségi falvak kisémmizettjének elüresedett világa, s talán a képzéstől mentes sikeresek karrierje. Meglehet, a most hatvanévesek sorsa is megérne egy misét, ők azok, akik hirtelen a partvonalon kívül találták magukat.

Lát-e összefüggést a rendszerváltás előtti és a rendszerváltás utáni, mondjuk, mai fiatalok problémái között? Romlott a helyzet? Miben közös a két időben egymástól kicsit távoli nemzedék?

Az ifjúság ismereteit a kortárs csoport alakítja leginkább, alig jut szerephez az oktatás, s a család hatása is csökken. Ezzel a helyzettel nem tud vagy negyven éve mit kezdeni a felnőtt társadalom, s az a fajta erőszakosság, amellyel föllép, nem vezet sikerre. Ugyanazok a problémák, amelyek a hetvenes években jelentkeztek súlyosbodtak, s melléjük újabbak csatlakoztak. S nem jobb a felnőttek fölismerési képessége sem: a fiatalabb nemzedéki sajátosság értékeit nem méltatjuk, s a közösségeiket nem fogadjuk el.

A kétezres évek vége felé született grafikonok mutatói nem a legjobb adatokkal szolgálnak a fiatalok alkohol- és drogfogyasztása terén. Egyre alacsonyabb életkorban nyúlnak a legális és illegális szerekhez, alkoholhoz, könnyű és nehéz drogokhoz. Lehet-e ez egyfajta szélsőséges válasz a társadalom teremtette kilátástalanságokra, az elveszett nemzedék attitűd megerősítésére? A helyzetet nehezíti, hogy a családok széthullanak, nőtt a családon kívül született, apa vagy anya nélkül felnövő gyerekek száma,

tehát a korábban védelmet nyújtó család nincs emögött a gyerekek mögött. Mégis kinek a feladata lenne a segítségnyújtás, a prevenció?

86 Ugyan a család, mint közösség az emberi faj etológiai sajátosságának az eredménye, de ne feledjük, a történelem során számos, vonásaiban ugyancsak eltérő család-kép létezett. A rómaiaknál például egy teljes villagazdaság volt a maga 300-400 emberével a család, s a jelenlegi családértelmezés a reformáció-ellenreformáció idejével, a negyedik kulturális hasadás után körvonalazódott, hogy aztán térségenként még tovább egyenlüljön. A család újabban nem gazdasági közösség, a vérségi, a származási közösség is fellazult, talán egy érzelmi függés alapján lehetne legpontosabban körülírni. Szóval át kell értelmeznünk ezt a fogalmat, s nem a régit kell számon kérni, képviselni. Ez tehát nem a fiatalok problémája, amint az alkohol- és a drogfogyasztás sem: amúgy mindezekhez is tartozik számos történeti mintázat.

A prevenció közös feladat. A család legfeljebb támogató lehet mindenféle folyamatban, de a modern társadalomban a szocializáció többségében a családon kívül zajlik le. Ez azonban nem kérdőjelezi meg a család szerepét.

Sajnos a hátrányos helyzetből induló fiatalok sorsát eleve predesztinálják a körülményeik. Találkozott-e olyan emberekkel – akár az interjúk felvétele során, akár akiket megismert – olyanokkal, akiknek később normalizálódott a helyzetük? Lehetséges-e ez? És ha igen, hogyan sikerülhetett?

Hogyan talákoztam volna. Végső soron mind ilyenek vagyunk.

A különböző nemzedékek sikeressége között csupán a támogatottság (amely a társadalomtól érkezik) mértéke okozza a különbséget. S a támogatás mögött meghúzódó közösségek értékpreferenciája.

*Eredeti megjelenési hely: <http://ayhanizso.blogspot.hu/>